

УДК 316.3 0875

УКРАЇНСЬКИЙ СОЦІУМ: ПРОБЛЕМИ ТРАНСФОРМАЦІЇ

Костенко Н.В. (м. Запоріжжя)

Анотації

Стаття присвячена функціонуванню та розвитку сучасного українського суспільства, актуальними проблемами якого є корупція, тіньова економіка, об'єднання бізнесу і влади, невідповідність української соціальної інфраструктури сьогоденним умовам, демографічна криза, великий обсяг трудової міграції з країни за кордон; соціальної обумовленості формування соціально-конструктивного мислення українців.

The article is devoted to the functioning and development of modern Ukrainian society, the issues of the day of which is a corruption, shadow economy, association of business and power, disparity of the Ukrainian social infrastructure today's terms, demographic crisis, large volume of labor migration from a country; social conditionality of forming of social-constructive thought of Ukrainians.

Ключові слова

СОЦІУМ, ТРАНСФОРМАЦІЯ, ОБ'ЄКТИВНІ ЧИННИКИ, СУБ'ЄКТИВНІ ФАКТОРИ, СОЦІАЛЬНИЙ РОЗВИТОК

Вступ

Проблема системного реформування сучасного українського суспільства актуалізує увагу до «больових точок» його існування. Нові соціальні реалії потребують з'ясування *актуальних проблем* розвитку українського суспільства. Деякі аспекти функціонування українського соціуму вадображені в працях Катаєва С.Л. [4], Кобля М.М. [5], Кримського С.Б. [8], Титарчука М.О [14], в колективних монографіях [3, 7, 12, 15].

Мета статті – з'ясувати проблемне поле функціонування сучасного українського соціуму.

Обговорення проблеми

В умовах радикальної трансформації сучасний український соціум переживає складні часи. У зв'язку з цим спробуємо дати його стислу характеристику. Всі попередні реформи проводились непослідовно. Жодна українська влада не мислила в категоріях держави в цілому або с точки зору стратегії, довгострокового планування його майбутнього. Олігархи, бізнес групи, фінансово-промислові угруповання, окремі підприємці налаштовані на активне збереження своїх привілей і здатні заблокувати реформування державного апарату. Тому владі легше та вигідніше створювати для них преференції, а не розглядати функціонування країни та її економіки як механізм забезпечення внутрішньої життєдіяльності і її конкурентоспроможності зовні. В значній мірі процес реформування суспільства та зміни в системі державного управління залежать від того, який стиль мислення притаманний суб'єктам державно-управлінської

діяльності. Стиль мислення суб'єкта державно-управлінської діяльності – це форма прояву стійкої сукупності засобів пізнання, що функціонує в конкретних суспільно-історичних умовах, обумовлена особливостями вихідних світоглядних, ментальних, ціннісних, нормативних, структурно-функціональних, методологічних настанов і визначає єдність методів, принципів та підходів державного управління, що використовуються на практиці [2, с. 13].

Останнім часом стрімко зростають ціни, левову частку доходів українців з'їдає інфляція. Чим вище інфляція, тим більше потерпають звичайні українці, поширюється невпевненість пересічних громадян у майбутньому і тим нижча конкурентоспроможність України в цілому.

За даними міжнародної організації Transparency International, Україна у 2007 році зайняла 118 місце у рейтингу корумпованості, та мала 2,7 бала рівня корупції. Рейтинг розраховувався по 10-бальній системі, де 10 – повна відсутність корупції (Данія, Фінляндія, Нова Зеландія – 9,4), а 0 – абсолютна корупція. Взагалі враховано 179 країн світу [13].

В Україні неофіційні «правила гри» давно вже домінують над державними інституціями, а систематична політична корупція на найвищому рівні створила прихований політичний режим, що конфліктує з конституційною діяльністю державних інститутів. В деяких завуальованих формах вона узаконена і, звичайно, підтримується деформованою мораллю суспільства. Сучасна молодь засвоїла культуру корупції і вважає її звичайним явищем.

Висновком першої президентської каденції стала поява такого феномена як «червоні директори»; другої каденції стала «олігархізація» країни. Сучасність породила такі явища, як «кумівство» та «любі друзі».

Останнім часом корупція розповсюдилася не тільки на державний апарат, але й на систему політичних партій. В нашій країні фактично найбільш корумпованими стали партії, які відіграють все більшу роль у державі. Вони корумповані як на рівні вищого керівництва, так і на рівні середньої ланки. Це виявляється у продажу місць у виборчому списку, посад у державних структурах. Найнебезпечнішим та найдорожчим у політичному сенсі стала купівля-продаж результатів парламентських виборів, адже у великій політиці кожен куплений голос виборця на п'ять років деформує та фальсифікує конфігурацію влади, а кожен куплений політик – дезорієнтує загальний курс держави. На жаль, з тим рівнем політичної еліти, яка є зараз, побороти корупцію неможливо, оскільки партії і окремі політики відрізняються лише гаслами, а не своєю суттю. Відомо, що корупція, як і діяльність в тіньовому секторі економіки, є цілком раціональною відповіддю на економічні репресії держави та на відсутність в країні економічних свобод. Економічний прогрес в корумпованих країнах відбувається також завдяки тому, що за допомогою корупційних механізмів економіка захищається від хижацьких амбіцій державних чиновників.

Корупція тісно пов'язана з тіньовою економікою. Причинами об'єднання бізнесу і влади є наступне: корисні цілі; доступ до розподілу ресурсів (наприклад, виділення земельних ділянок, можливість

використовувати держбюджети різних рівней (обласний, міський, районний тощо); необхідність зберігання та примноження власного капіталу (в даному випадку майже ніхто не ставить перед собою більш масштабні політичні задачі; самореалізація, коли людина, реалізувавши себе у бізнесі, йде на держслужбу, щоб розвинути свій потенціал в якості державного менеджера.

У зв'язку з цим виявляється, що сьогодні працювати в міліції, податковій або державній адміністрації більш вигідно, ніж займатися бізнесом. У владі сьогодні представлені ті, хто хоче і може купити собі мандат, прибуткове місце, посаду.

Окрім вирішення економічних, корупційних та політичних питань для України залишається актуальною «орієнтація» в соціальному просторі. Розглянемо актуальні проблеми українського суспільства в соціальній сфері. Вже багато років йдуть розмови про демографічну кризу в Україні. Загально відомо, що щороку кількість населення України скорочується на 300 тисяч чоловік. Причинами погіршення демографічної ситуації вважають: зниження рівня та якості життя; зміну цінностей – для багатьох жінок більш важливим стала робота, ніж сім'я та діти; зміну традиційного життєвого устрою; домінування міського образу життя над сільським.

Для України додається ще одне питання – зростання кількості людей похилого віку. Ця проблема пов'язана з індивідуальними настановами і очікуваннями конкретної людини. Раніше людина жила в Україні в середньому 60 років. Зараз люди живуть набагато більше, ніж 60 років. Переходячи природний кордон у 60 років, людина починає замислюватися над своїм життям, оцінюючи переваги і недоліки пережитого досвіду. Людина у цій ситуації може приходити до висновку, що драбина, якою вона піднімалася в житті, була приставлена не до тієї стінки. Коли людина перестає працювати, вона починає пошук сенсу життя. Інколи ці переживання можуть носити драматичний характер. Соціальні наслідки полягають у тому, що втрата певної стабільності впливає на світогляд особистості. Людина починає метушитися, не знаходить свого місця. Відповіддю на вирішення вищезазначеної проблеми може стати розвиток культури, адже саме остання дозволяє людині ідентифікувати саму себе у суспільстві. Справа в тому, що людина виробляє два різновиди продуктів – речі і знаки. Речі – це товари, матеріальне виробництво. Знаки – це духовне виробництво. Якщо матеріальне виробництво робить речі, то духовне виробництво виробляє людей. Серед незначної кількості українців є установка, що не речі є головними у житті людини, що саме духовне життя робить з натовпу людей. А переконання в тому, що економічне зростання може повернути країну до цивілізованого світу, наражає українців на велику небезпеку. І тому Україні потрібна радикальна програма зміни орієнтирів з матеріального на духовне виробництво. Є три елементи, завдяки яким в минулому вдавалося долати кризові явища – релігія, держава і культура. В основі будь-якої діяльності лежить певна психокультура, зокрема, мотивація до економічної діяльності – для чого, врешті-решт, заробляти гроші? Якщо держава вирішує питання духовного підйому людей, тоді вона

вирішує і питання мотивації і стимулювання людини до активної діяльності та соціально-конструктивної праці.

На сучасному етапі однією з відповідей у пошуку сенсу життя може стати ідея навчання впродовж життя, яка полягає у тому, що протягом всього життя людина повинна засвоювати нові форми практичного і теоретичного досвіду.

Результатом духовного виробництва може бути також і формування соціально-конструктивного мислення особистості. На нашу думку, значній кількості українців його і не достає. Пересічний громадянин з великими труднощами пристосовується до нових соціально-економічних умов життя. Повинні відбутися значні зміни не тільки на всіх рівнях організації соціуму, але й в свідомості та мисленні українських громадян.

Український соціум зіткнувся з великою і трагічною невідповідністю своїх уявлень про світ, своїх дій у світі, своїх сподівань на світ. Тому найперше, що йому необхідно здійснити на шляху до національного одужання і самоствердження – це відновити природний зв'язок із дійсністю. Українці мусять засвоїти нову філософію – філософію актуальності. Тут і тепер постають проблеми, і саме так вони повинні розглядатися і розв'язуватися: через об'єктивний аналіз ситуації, чинників і можливостей, через усвідомлення ієрархії інтересів і потреб. Колективний інтелект українців має навчитися досягати своїх цілей в кожний конкретний момент, а не зациклюватися на абстрактних суперечностях [16, 408].

Мислення виступає головним способом вирішення питань, проблем, що постійно висуваються перед людьми життям. Вирішення завдань завжди дає людині нові знання. Мислення зазнає постійних трансформацій як на суспільному, так і на індивідуальному рівнях і впливає на поведінку, активність, спосіб життя людини, є складовою її свідомості. На формування соціально-конструктивного мислення впливають об'єктивні фактори та суб'єктивні чинники. До об'єктивних умов належить свідомий та цілеспрямований вплив суспільства та його інститутів на особистість. До суб'єктивних – світоглядні орієнтації, стратегія життя, самовдосконалення, самопізнання, самоосвіта, самоідентифікація особистості та її здатність до дисципліни та свідомого вибору, який робить можливим перетворення об'єктивних умов буття у власні форми життєдіяльності.

Соціально-конструктивне мислення, на наш погляд, – це спосіб міркувань, які дозволяють людині досягти поставлених цілей і базується на конструктивній взаємодії як із суспільством, так і його нормами, цінностями та соціальними інститутами. Важливою складовою такого типу мислення є гармонійне поєднання прагнень та бажань особистості та можливостей суспільства щодо реалізації сутнісних сил людини.

Конструктивно мисляча особистість, опираючись на свої світоглядні орієнтації, завжди прагне самореалізуватися у соціумі, має активну життєву позицію та здатна формувати власну стратегію життя. Оптимізація стратегії життя допомагає особистості реалізувати свій творчий потенціал та намічені цілі в особистісному, професійному та соціальному житті. Стратегія життя людини, у вузькому сенсі, це поняття, що відображає

процес виконання головного, довготривалого і стійкого життєвого завдання, характер якого залежить від індивідуальних характеристик (переваг) суб'єкта життя і ступеня невизначеності і нелінійності життєвого середовища (ситуації). У широкому – це поняття, яке відображає спосіб вирішення головного, довготривалого і стійкого завдання життя або його етапу, що наділяє діяльність суб'єкта певною спрямованістю [6, с. 11]. Розробка людиною власної стратегії життя неможлива без усвідомлення нею своєї відповідальності за всі свої дії. У конституюванні інстанції відповідальності важливу роль відіграють різні елементи свідомості: відчуття, сприйняття, уява, мислення, що є ядром свідомості, а також увага, почуття та емоції. Проте особливий статус посідає все ж самосвідомість. Вона, як невід'ємна частина свідомості, дозволяє людині здійснювати самоконтроль і за діяльністю, і за вибором та здійсненням мети діяльності. Таким чином, соціальним суб'єктом відповідальності постає передусім така особистість, яка наділена високим рівнем самосвідомості.

З'ясовано, що відповідальна діяльність як сутнісна характеристика індивіда, що розкривається через володіння ним достатніми знаннями і волею, здатність протистояти зовнішнім обставинам та визначати свої можливості, постає як процесом опанування природи, так і створення світу предметів культури. В контексті даного підходу, акцентуючи на цілісній формі організації відповідальної діяльності, в межах якої реалізується єдність потреб, цілей і дій, ми й можемо говорити про існування соціального суб'єкта [10, с. 9-10].

Одним із елементів стратегії життя є кар'єра особистості. Процес формування кар'єри не є соціальною закономірністю: індивід конструює своє життя за допомогою культурних традицій, повсякденної та знакової соціальної мікросистеми та пов'язаних з нею зразків орієнтації. Отже, кар'єра – це елемент біографічного проекту особистості, що припускає: особисте цілевизначення, поетапне планування щодо здійснення дій, пристосування наявних засобів для досягнення наміченої мети [1, с. 13]. Тому відповідальна за своє життя особистість більш прискіпливо ставиться до вибору міста роботи.

У зв'язку з цим дуже важливими стає завдання з вирішення проблеми ринку праці та трудової міграції українців за кордон. Україна, не витримуючи конкуренцію з Центральною і Східною Європою, не один рік продовжує втрачати кадровий потенціал. Навіть при тому, що зарплати працівників особливо затребуваних професій зростають прискореними темпами, чимало українців їдуть працювати за кордон. Річ у тому, що роботодавці мають можливість платити в кілька разів більше та створювати кращі умови для праці і життя. В умовах загострення демографічної кризи від розв'язання кадрової проблеми в усіх її аспектах вирішальною мірою залежить рівень конкурентоспроможності країни та її подальший розвиток. В Україні існує досить незбалансована система оплати праці, коли значна частина громадян отримує дуже низьку зарплатню, яка не заохочує працювати, не надає можливості відтворювати та розвивати їхню спроможність до праці, до того ж, не створює належного платоспроможного

попиту з боку цих людей. На противагу цьому існує невелика група високооплачуваних працівників, чия зарплатня на декілька порядків вища від зарплатні основної маси працівників. Зазначимо, що середній клас в Україні майже не сформований. Мобільність робочої сили незначна, адже пересічному українському працівникові дуже важко змінити місце роботи і переїхати в інше місто, що, зокрема, пов'язано із ринком житла, який сьогодні практично недосяжний для звичайних людей, із проблемами облаштування на новому місці.

Провідну роль у розвитку й вдосконаленню індивіда відіграє навчання. Освіта є складним соціокультурним феноменом, що постає як еволюційний процес, як специфічний соціальний вплив, а також як соціальний інститут. В залежності від форми свого соціального вияву, освіта постає як складова, чинник та результат соціальних змін [11, с. 9]. Але вітчизняна система підготовки кадрів суперечить потребам ринку праці. Нерозвинена система підготовки такої робочої сили, яка би дійсно була потрібна нинішній економіці. Це є великою проблемою, адже багато людей, які прагнуть отримати якісну освіту, змушені через це їхати за кордон, що у свою чергу є основою тенденції «втечі мізків», адже здобувши освіту в інших країнах, молоді люди дуже часто там і залишаються.

Як відомо, за кордоном зараз працює приблизно 4 - 5 млн. громадян України. Основними країнами-реципієнтами української робочої сили останнім часом виступають Росія, Польща, Чехія, Італія, Португалія, Німеччина, Словаччина, Греція, Іспанія. Здебільшого трудові мігранти України – це високоосвічені та висококваліфіковані фахівці. Вони працюють переважно в таких галузях, як транспорт, будівництво, торгівля, переробна промисловість, сфера послуг. Якщо говорити про вік трудових мігрантів, то це найбільш працездатна частина трудового потенціалу України: більшість працюючих мігрантів мають вік від 20 до 44 років. На жаль, значна кількість українських трудових мігрантів, які знаходяться і працюють на сьогодні за кордоном, працюють там нелегально (тобто без відповідного дозволу на працевлаштування і трудового договору, укладеного з іноземним роботодавцем). Одним з основних напрямів регулювання державних міграційних процесів є поліпшення ситуації на національному ринку праці.

Трудові міграційні поїздки громадян України, в контексті економічного сьогодення країни, несуть в собі і позитивний фактор. З одного боку, у трудящих мігрантів – громадян України є можливість використати свою робочу силу і знання та мати за це пристойну винагороду. З іншого боку, держава, яка поки що не в змозі запропонувати своїм громадянам належні робочі місця, отримує потужне зовнішнє фінансове джерело формування національного багатства і формування трудовими мігрантами підвалин для майбутнього розвитку підприємницької діяльності. Що ж стосується розриву сімейних зв'язків, то дійсно, тривалі заробітчанські поїздки аж ніяк не сприяють зміцненню української сім'ї, але необхідно розуміти, що причинами таких трудових поїздок стають неможливість прогодувати свою родину та утримувати її в регіоні знаходження. Трудові міграції – це вимушений крок, спричинений гіпертрофованим станом національного

ринку праці, який можливо є засобом збереження родини, що потрапила в скрутну економічну ситуацію.

Двома важливими сферами українського суспільства, які залишаються практично неререформованими, є сектори охорони здоров'я та пенсійної системи. Через старіння населення та скорочення його кількості збільшуватиметься навантаження на українську пенсійну систему, побудовану ще за радянськими зразками. Фактично, все населення стикається з цими сферами у повсякденному житті та чітко розуміє, що їхній нинішній стан є незадовільним. Відомо, що система охорони здоров'я в Україні давно вже не є безкоштовною, громадяни мусять сплачувати практично за всі послуги, які вона надає, однак якість цих послуг зовсім не є гарантованою.

Для України особливо драматично стоїть проблема входження в організаційні структури глобалізаційного простору. Стратегічні завдання з формування нових напрямків розвитку України диктують необхідність не тільки концептуального осмислення однієї з основних проблем сучасного розвитку, а саме розробки цивілізаційної моделі, у межах якої буде формуватися траєкторія глобального розвитку та викреслюватися місце і роль українського суспільства й держави. Для України визначення свого місця є на сьогодні центральною проблемою, і саме ця обставина робить її становище вкрай хитким та небезпечним, породжуючи в людях невпевненість і небезпеку [9, с. 14]. Актуальним також є завдання набуття Україною позитивного іміджу. Це б сприяло переходу до інноваційно-інвестиційної моделі розвитку країни.

Висновки

Сучасний стан українського суспільства свідчить про недостатню ефективність державного будівництва і слабкість громадянського суспільства.

Основними «больовими точками» є:

- корупція, яка охопила всі сфери держави;
- тінізація економіки;
- невідповідність сучасним світовим соціальним стандартам української інфраструктури;
- депопуляція населення;
- великий обсяг трудової міграції з країни за кордон;
- несформованість у значній кількості українців соціально-конструктивного мислення.

Перспективи подальших наукових досліджень

Передбачається вивчення соціальної обумовленості формування соціально-конструктивного мислення в контексті українських реалій, як передумови подальшого розвитку України.

Джерела

1. Алексенцева-Тімченко К.С. Соціальні умови формування успішної кар'єри: Автореф. дис... канд. соціол. наук: 22.00.04 / Гуманітарний ун-т «Запорізький ін-т держ. та муніципального управління». – Запоріжжя, 2007. – 24с.

2. Вітер Д.В. Формування стилю мислення суб'єкта державно-управлінської діяльності: теоретико-методологічні аспекти: Автореф. дис... канд. наук з держ. управління: 25.00.01 / Дніпропетровський регіональний ін-т держ. управління Національної академії держ. управління при Президентіві України. – Д., 2007. – 20с.
3. Гуманітарна політика Української Держави в новітній період: Монографія / За ред. С. І. Здіюрука. - К. : НІСД, 2006. - 403 с.
4. Катаєв С.Л. Сучасне українське суспільство: Навчальний посібник. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 200 с.
5. Кобля М. М. Цінності державного управління // Державне управління: теорія і практика – 2005. – №1 // <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/DUTP/2005-1/>
6. Кудінов І.О. Стратегія життя особистості як фактор розвитку суспільства: Автореф. дис... канд. філософ. наук: 09.00.03 / Запоріж. держ. ун-т. – Запоріжжя, 2004. – 16 с.
7. Конкурентоспроможність економіки України в умовах глобалізації /Я. А. Жаліло, Я. Б. Базилюк, Я. В. Белінська та ін.; За ред. Я. А. Жаліла. - К.: НІСД, 2005. - 388 с.
8. Кримський С.Б. Заклики духовності ХХІ століття: Із циклу щорічних пам'ятних лекцій ім. А. Оленської-Петришин. – К. : Видавничий дім «КМ Академія», 2003. – 30 с.
9. Мозговий О.Л. Глобалізація як вимір сучасності: соціально-філософський аналіз: Автореф. дис... канд. філос. наук: 09.00.03 / АПН України; Інститут вищої освіти. – К., 2007. – 19с.
10. Осокіна Ю.С. Відповідальність соціального суб'єкта: філософський аналіз: Автореф. дис... канд. філос. наук: 09.00.03 / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2007. – 17с.
11. Прокопенко А.Л. Освіта як чинник соціальних змін (методологічний аспект): Автореф. дис... канд. філос. наук: 09.00.03 / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2007. – 19с.
12. Регіони України: проблеми та пріоритети соціально-економічного розвитку: Монографія / За ред. З. С. Варналія. - К.: Знання України, 2005. - 498 с.
13. Рейтинг корумпованості країн за 2007 рік // www.umservice.net/index.php?action=download&show=filelist&cat_id=31&dir_id=2265
14. Титарчук М. О. Роль соціально-економічних факторів у формуванні «серднього» класу в Україні. – К. : Знання України, 2003. – 35с.
15. Україна: Стратегічні пріоритети. Аналітичні оцінки – 2006: Монографія / За ред. О.С. Власюка. – К. : НІСД , 2006. – 576 с.
16. Український соціум / Власюк О.С., Крисаченко В.С., Степико М.Т. та ін. / За ред. В.С. Крисаченка. – К.: Знання України, 2005. – 792 с.

Стаття надійшла 21.05.2008 р.